

CATEGORII DE DREPTURI LINGVISTICE ALE MINORITĂȚILOR ȘI DOMENIILE DE APLICARE ALE ACESTORA ÎN DOCUMENTELE DE DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

SILVIA IORGULESCU*

Abstract:

The field of linguistic rights of minorities is a complex one, not only because the domain is at the intersection of several disciplines (human rights, sociolinguistic research, macro, meso and micro public policies), but also because its levels of implementation are numerous and multilayered.

In order to be able to understand these areas and levels of concrete implementation, it is necessary to first identify the connections between the abstract meaning of linguistic policies – with its various levels of action – and their actual application, as transposed in the form of rights. A connection that can be highlighted by exemplifications of linguistic human rights included in documents of public international law. Based on those documents, one can outline the mentioned key areas of application: freedom of expression; religion; education; representative organizations of minorities; media; public administration and services; justice and judicial proceedings.

Keywords: human rights, linguistic policies, linguistic minority, areas of application of linguistic rights, public international law documents

Résumé:

La problématique des droits linguistiques des minorités est complexe, à cause non seulement du fait qu'il s'agit d'un domaine d'intersection de plusieurs disciplines (droits de l'homme, sociolinguistique, politiques publiques éducationnelles et linguistiques, de type macro, méso et micro), mais aussi puisque les niveaux de leur application sont nombreux et multi stratifiés.

Afin de comprendre ces domaines et niveaux de concrétisation, il est nécessaire d'identifier en préalable les connexions entre les politiques linguistiques – à des niveaux différents d'action- et leur application concrète, transposée sous forme de droits. Une connexion qui passe de manière obligée par l'analyse des documents de droit international public contenant des dispositions relatives au domaine des droits linguistiques des minorités sur la base desquelles on peut identifier les domaines-clés d'application: liberté d'expression; religion et cérémonial religieux; éducation; existence d'organisations représentatives des minorités; médias; administration et services publics; justice et procédures judiciaires.

Mots-clés: droits de l'homme, politiques linguistiques, minorité linguistique, domaines d'application des droits linguistiques, documents de droit international public

*Dr., e-mail: silvia_iorgulescu@yahoo.com

Introducere

Diversitatea lingvistică reprezintă un element cheie al identității multiculturale universale și europene, iar organismele internaționale și de la nivel european joacă un rol activ în promovarea multilingvismului, a predării/învățării limbilor străine și a protejării patrimoniului lingvistic european, de care aparține inclusiv componenta limbilor minoritare sau regionale.

Dacă sub umbrela „diversității lingvistice” se includ numeroase subdomenii, politicile lingvistice aplicându-se nu numai unor categorii de destinațari variate – migranți, persoane aparținând unor minorități ori cele care studiază o limbă străină –, dar și în cadrul unor segmente diverse ale vieții social-cultural-economice – învățământ, media, justiție, servicii publice –, acest articol își propune analiza sintetică a unei secvențe importante a acestei diversități lingvistice, și anume aceea care ține de prezervarea identitară a comunităților minoritare. Importanța acestui nivel al diversității lingvistice se legitimează pe două coordonate: prin contribuția la salvagardarea patrimoniului mondial al limbilor și prin statutul prezumat vulnerabil al acestor limbi minoritare, aflate în contact și/sau concurență cu limbile oficiale/naționale, dar și cu *lingua franca* modernă, și anume engleza.

De aici, importanța cunoașterii măsurilor întreprinse în cadrul organismelor internaționale și europene pentru păstrarea și perpetuarea cultural-identitară și lingvistică a comunităților minoritare, demersuri care se constituie în politici lingvistice ale căror conținut, importanță și domeniu de aplicare o detaliem în continuare.

Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale propun câteva măsuri concrete care pot fi întreprinse în varii domenii ale vieții sociale pentru a pune în aplicare drepturile lingvistice ale minorităților. Aceste demersuri vizează, între altele, salvagardarea identitară a comunităților minoritare, prin promovarea și protejarea unor drepturi precum cel la: nume; religie; organizarea în asociații reprezentative; utilizarea limbii materne în educație, media ori în dinamica relațiilor cotidiene (din viața socială și economică, în raport cu autoritățile administrative și serviciile publice, instituțiile naționale și autoritățile judiciare). Abordarea pe care *Recomandările* amintite o promovează echivalează cu perceperea problemei protejării drepturilor lingvistice ale minorităților într-o perspectivă integrată, centrată pe înțelegerea relațiilor interne din cadrul unui stat și pe reglarea raporturilor dintre limba majoritară/oficială și limbile minoritare, cu ajutorul implementării unor politici lingvistice nediscriminatorii, având ca obiectiv încurajarea diversității lingvistice.

După cum se poate observa chiar și din scurta sinteză prezentată mai sus, *Recomandările* procedează la o trecere în revistă exhaustivă a domeniilor în care statele trebuie să aplice măsuri de protecție și promovare a limbilor

minoritare, realizând, deci, o detaliere a conținutului drepturilor lingvistice ale minorităților general aplicabile.

Pe baza acestor domenii cheie definite în document, vom prezenta în continuare o clasificare utilă a drepturilor aplicabile minorităților lingvistice, sprijinită pe documentele de drept internațional public în care aceste drepturi se regăsesc.

a) Libertatea de expresie

După cum se știe, numeroase texte elaborate la nivel internațional și regional includ printre dispoziții referințe consistente la libertatea de exprimare, dar ceea ce interesează cu precădere pentru scopul articolului de față este nuanțarea acestui drept, prin precizarea pertinentă că libertatea amintită trebuie asigurată indiferent de limba în care exprimarea se actualizează.

Astfel, *Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice*, subliniază la punctul 2 (1) că „statele vor acorda acestor minorități dreptul la [...] utilizarea limbii proprii în particular sau în public, în mod liber și fără obstacole sau orice altă formă de discriminare.”

De asemenea, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* solicită statelor, la Art. 2, să ia măsuri pentru ca drepturile tuturor indivizilor de pe teritoriul lor și aflate sub jurisdicția lor să fie asigurate și respectate „fără niciun fel de deosebire, cum ar fi limba...”. În același sens, Art. 19 din *Pact* garantează libertatea de exprimare care include nu numai dreptul de a căuta, transmite, primi și distribui informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, ci și dreptul de a face acest lucru prin mijloacele de informare preferate (orale, scrise, tipărite) sau în limba preferată.

Art. 27 din același *Pact* reprezintă de asemenea un important demers de concretizare a drepturilor lingvistice ale minorităților naționale, între care libertatea de exprimare reprezintă un punct cheie, subliniind că persoanelor aparținând minorităților nu li se va refuza dreptul de a-și utiliza propria limbă, în comun cu ceilalți membrii ai grupului lor.

Totodată, Art. 2 (1) din *Declarația Națiunilor Unite cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice* proclamă dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de „a-și folosi propria limbă, în particular și în public, în mod liber și fără imixtiuni sau orice formă de discriminare”.

Art. 10 (1) din *Convenția-cadru a Consiliului Europei pentru protecția minorităților naționale* stipulează că statele vor recunoaște dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale „de a-și folosi liber și fără imixtiuni limba minorității lor, în particular și în public, oral și în scris”.

Trebuie subliniat că libertatea de expresie – interpretată în cheie generală sau în parametrii dictați de dreptul la utilizarea limbii materne – este supusă câtorva condiționări. Astfel, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, prin Art. 19 (3), stabilește că exercițiul libertății de exprimare comportă îndatoriri și responsabilități speciale și că poate fi supus anumitor restricții expres prevăzute prin lege și justificate prin necesitate. Acestea fac referire la: respectarea drepturilor sau reputației altora; protejarea siguranței naționale, ordinii, sănătății sau moralității publice. În același document, regăsim, în Art. 20, prevederea care stabilește că legile naționale adoptate la nivelul statelor semnatare trebuie să limiteze liberul exercițiu al dreptului la exprimare, în sensul interzicerii propagandei în favoarea războiului, precum și a îndemnelor la ură națională, rasială sau religioasă, care se constituie într-o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență.

Art. 10 (2) al *Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* dispune că exercitarea libertății de exprimare poate fi supusă unor condiții, restricții sau sancțiuni prevăzute de lege, în scopul asigurării securității naționale, integrității teritoriale sau securității publice, apărării ordinii și prevenirii infracțiunilor, protecției sănătății și a moralei, protecției reputației și a drepturilor altor persoane, pentru a evita divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judiciare.

De reținut însă că aceste prevederi restrictive, care au ca scop preîntâmpinarea și împiedicarea abuzului de drept, nu trebuie interpretate de statele naționale ca pretext pentru interzicerea libertății de exprimare. De aceea, se explicitează în *Recomandările de la Oslo*, limitările permise de legislația internațională cu privire la utilizarea limbii proprii a unei comunități pot fi invocate numai în situații de urgență. În domeniul drepturilor omului, dispozițiile privitoare la restrângerea libertății de exprimare se vor interpreta cu prudență și în mod restrictiv.

b) Practicarea religiei în limba proprie

Dreptul la practicarea propriei religii este, în cazul minorităților, intim legat de acela al prezervării identității culturale și lingvistice a comunității, serviciul religios fiind – printre altele – un vehicul de transmitere și continuitate generațională a limbii.

Coroborarea libertății de exprimare în limba proprie, indiferent de mediul în care comunicarea se realizează – în public sau privat –, și a libertății de gândire, conștiință și religie (libertatea de a alege și de a practica o religie individual sau în comun, în public și în privat, prin îndeplinirea ritualurilor și practicilor religioase), așa cum îl regăsim în documentele de nivel regional

și internațional¹, ne conduce fără dubiu la o concluzie pe cât de ușor de identificat, pe atât de semnificativă pentru protejarea drepturilor lingvistice ale comunităților minoritare: existența dreptului de a-și practica religia în limba proprie.

De asemenea, *Recomandările de la Oslo* arată că dreptul de a folosi limba unei minorități în cadrul slujbelor religioase este inerent, autoritățile publice neputând impune restricții nejustificate asupra acestora, nici asupra utilizării limbii materne a minorității.

Paragraful 32 (2) din *Documentul de la Copenhaga* statuează că persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul de „a înființa și întreține propriile lor instituții de învățământ, culturale și religioase, organizații sau asociații, care pot căuta contribuții financiare și de altă natură, precum și asistență publică, în conformitate cu legislația națională.”

Reiterăm și în acest caz existența unor limitări ale dreptului la practicarea propriei religii, exemplificând cu Art. 18 (3) al *Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice*. Aceste limitări trebuie să fie expres prevăzute de lege și formulate în scopul de a proteja siguranța, ordinea, sănătatea sau morala publică și drepturile și libertățile fundamentale ale celorlalți cetățeni. Niciuna dintre condiționări nu poate fi utilizată abuziv, vizând limitarea aspirațiilor spirituale, lingvistice sau culturale legitime ale minorităților.

c) Dreptul la educație în limba maternă

Declarația universală a drepturilor omului, ca prim document, fără forță juridică, de drepturile omului, amintește sumar că educația, percepută ca mijloc de colaborare, trebuie să favorizeze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate națiunile și grupurile rasiale sau etnice (Art. 26).

În același spirit de toleranță sunt redactate prevederile Art. 13 al *Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*, care, la 18 ani distanță de documentul sursă, reiau și nuanțează dispozițiile sus-menționatului articol, detaliind asupra rolului educației într-o societate liberă: „Statele părți la prezentul pact recunosc dreptul pe care îl are orice persoană la educație. Ele sunt de acord că educația trebuie să urmărească deplina dezvoltare a personalității umane și a simțului demnității sale și să întărească

¹ *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*, Art. 27, sau *Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice*, Art. 1 (1) și (2) Art. 2 (1) și (2), Art. 4 (2), libertatea practicării religiei, în limba dorită trebuie protejată și promovată.

De asemenea, Art. 18 din *Pact*, arată că: „Orice persoană are drept la libertatea gândirii, conștiinței și religiei; acest drept implică libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau în comun, atât în public cât și în particular prin cult și îndeplinirea riturilor, prin practici și prin învățământ”.

respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. Pe lângă aceasta, ele sunt de acord că prin educație orice persoană trebuie să devină capabilă de a juca un rol util într-o societate liberă, că educația trebuie să favorizeze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate națiunile și toate grupurile rasiale, etnice sau religioase și să încurajeze dezvoltarea activităților Națiunilor Unite pentru menținerea păcii.”

Dacă în aceste două instrumente internaționale amintite avem de-a face cu deziderate de ordin general privind necesitatea de a adopta o perspectivă de tip multicultural în domeniul educativ, Art. 5 din *Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului* tratează în chip direct problematica minorităților. Astfel, se menționează că „este necesar să se recunoască membrilor minorităților naționale dreptul de a exercita activități educative proprii, inclusiv de a deschide școli și, conform cu politica fiecărui stat în materie de educație, de a utiliza sau preda în propria lor limbă”. Modalitatea prin care se realizează efectiv accesul la educația școlară în propria limbă și procesul de concepere și implementare a transferului de cunoștințe în limba maternă sunt lăsate la latitudinea statelor, inițiatoare și responsabile de macropolitici lingvistice educaționale. Există, însă, trei condiționări pe care Convenția le prevede: dreptul la educație în limba maternă nu trebuie aplicat într-o manieră de natură a compromite suveranitatea națională, a împiedica grupurile minoritare să înțeleagă limba și cultura majoritare ori să participe activ în comunitate; standardul la care se practică transferul de cunoștințe în cadrul școlilor cu predare în limbi minoritare nu trebuie să fie inferior nivelului general prescris sau aprobat de către autoritățile competente; frecventarea acestor școli să fie facultativă. Mai adăugăm, în sinteza care privește acest document, că prevederile sale specifică inclusiv dreptul minorităților de a înființa instituții de învățământ în propria limbă, drept formulat, de altfel, și în *Documentul de la Copenhaga*, Paragraful 32 (2).

Paragraful 34 al *Documentului de la Copenhaga* ne oferă detalii lămuritoare esențiale vizând modalitățile specifice prin care se poate actualiza dreptul minorităților de a studia în propria limbă (statele trebuind să asigure că există această posibilitate). Documentul sugerează posibile discipline de studiu, în completarea programei de limbă maternă, exemplificându-se ca semnificativă pentru constructul identitar însușirea de cunoștințe și competențe în domeniile istoriei și culturii minorităților: „Statele participante se vor strădui să garanteze ca persoanele care aparțin minorităților naționale, independent de faptul că ele vor trebui să învețe limba sau limbile oficiale ale statului respectiv, să aibă posibilitatea să învețe limba lor maternă sau să primească un învățământ în această limbă, precum și, dacă este posibil și necesar, să o utilizeze în raporturile lor cu autoritățile publice, conform legislației naționale

în vigoare; în cadrul învățământului istoriei și culturii, în instituțiile educative, se va ține, de asemenea, seama de istoria și cultura minorităților naționale.”

Art. 4 (3) al *Declarației Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice*: „Statele vor lua măsurile corespunzătoare astfel încât, atât cât este posibil, persoanele aparținând minorităților să aibă posibilități adecvate pentru a învăța limba maternă sau a se instrui în limba maternă”.

Art. 12 al *Convenției-cadru pentru protejarea minorităților naționale* obligă statele părți să „promoveze cunoașterea culturii, istoriei, limbii și religiei minorităților lor naționale”, ceea ce se poate traduce (și) prin sprijinirea – cu mijloace materiale sau resursă umană – a elaborării și implementării de programe educaționale specifice, care să se adreseze domeniilor de cunoaștere amintite. Prin Art. 14 al *Convenției* anterior menționate, statele părți „se angajează să recunoască dreptul oricărei persoane aparținând unei minorități naționale de a învăța limba sa minoritară”. De asemenea, Paragraful 2 privește minoritățile coagulate regional, pentru care statele ar trebui să depună eforturi în vederea asigurării de posibilități adecvate învățării limbii materne.

În diverse grade, instrumentele juridice amintite afirmă dreptul minorităților de a-și prezerva identitatea culturală prin mijloace educaționale și formative, precum învățarea și utilizarea limbii materne în școli, corelând și condiționând dobândirea acestor cunoștințe de menținerea unei interacțiuni necesare cu majoritatea și de învățarea limbii de stat, ambele de natură a nu prejudicia integrarea și participarea minorităților lingvistice la viața societății. Totuși, documentele amintite rămân într-o proporție importantă în domeniul prevederilor generale. Vizând obiective de largă cuprindere sau fiind canalizate pe scopuri specifice, care ating tangențial domeniul specific al articolului de față, acestea nu au trasat un parcurs detaliat al responsabilităților statelor naționale. De exemplu, nu fac vorbire despre un pachet educațional care trebuie pus la dispoziția vorbitorilor unei limbi minoritare, nementionând standarde precum: nivelurile de educație accesibile, mijloacele concrete se poate realiza educația în limba maternă, resursele care trebuie alocate, modalități de supraveghere și verificare a procesului educațional etc.

De aceea, *Recomandările de la Haga privind dreptul minorităților naționale la educație*, constatând caracterul general al stipulărilor, consideră că acestea trebuie coroborate cu alte texte, care conțin detalieri utile. Printre altele, este vorba despre necesitatea de a crea condiții favorabile prezervării și dezvoltării limbii și culturii comunităților minoritare, așa cum este exemplul Art. 5 din *Convenția-cadru pentru protejarea minorităților naționale* care prevede că „părțile se angajează să promoveze condiții de natură a permite minorităților să-și mențină și să-și dezvolte cultura, precum și să-și păstreze elementele esențiale ale identității, respectiv religia, limba, tradițiile și

patrimoniul cultural”, abținându-se în același timp de la politici ori practici care să vizeze asimilarea membrilor comunităților minoritare. Un alt exemplu este cel al prevederilor cuprinse în Paragraful 33 din *Documentul de la Copenhaga*: „Statele participante vor proteja identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă a minorităților naționale pe teritoriul lor și vor crea condiții de natură să promoveze această identitate. Ele vor lua măsurile necesare în acest sens după consultări corespunzătoare și în special după ce vor contacta organizațiile sau asociațiile acestor minorități, conform procedurii de decizie din fiecare stat”.

Astfel, în *Recomandările de la Haga* se concluzionează că „atunci când este necesar, statele ar trebui să adopte măsuri speciale pentru a realiza în mod activ dreptul la învățământ în limbile minorităților, la maximumul resurselor disponibile, fie individual, fie în cadrul asistenței și cooperării internaționale”. Tot referitor la resursele investite și la mijloacele de realizare concretă a dreptului la educație, reluăm Paragraful 32 (2) din *Documentul de la Copenhaga*, care stabilește că persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul de „a înființa și întreține propriile lor instituții de învățământ, culturale și religioase, organizații sau asociații, care pot căuta contribuții financiare și de altă natură, precum și asistență publică, în conformitate cu legislația națională.”

Carta limbilor regionale sau minoritare cuprinde precizări cu un caracter net mai aplicat relative la educația în limbile minoritare, subliniind, în cadrul Art. 8: obligația statelor de a asigura învățământul în limbile regionale sau minoritare la toate nivelurile (preșcolar, primar, secundar, tehnic și vocațional, superior); necesitatea furnizării de cursuri de educație pentru adulți sau de educație permanentă desfășurate în principal sau integral în limbile regionale sau minoritare; obligativitatea de a introduce în planurile cadru istoria și cultura pe care limba regională sau minoritară le exprimă; oportunitatea de a asigura pregătirea de bază și permanentă a cadrelor didactice necesare punerii în aplicare a măsurilor menționate; utilitatea creării a unul sau a mai multor organe de control însărcinate să urmărească implementarea măsurilor adoptate și progresele realizate în direcția instituirii sau a dezvoltării predării limbilor regionale sau minoritare.

d) *Organizații reprezentative ale minorităților*

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, în Art. 21 și 22, respectiv *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, prin Art. 11, garantează dreptul la întruniri pașnice și, de asemenea, libertatea de a se asocia, arătându-se că persoanele au libertatea a acționa în comun cu alți membri ai grupului lor și de a-și înființa și administra propriile organizații neguvernamentale, asociații și instituții. Art. 27 din *Pact* afirmă că „[...] persoanele aparținând minorităților nu pot

fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, propria lor viață culturală, de a profesa și practica propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă”.

Art. 17 (2) al *Convenției-cadru pentru protejarea minorităților naționale* obligă statele „să nu restricționeze dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a participa la activități ale organizațiilor neguvernamentale, atât la nivel național, cât și internațional”.

În concluzie, statul nu trebuie să adopte măsuri discriminatorii privind anumite organizații de tip neguvernamental invocând ca pretext limba, nici să impună politici lingvistice restrictive aplicabile minorităților.

Cât privește eforturile financiare și de orice altă natură pe care statul trebuie să le întreprindă pentru ca membrii comunităților lingvistice minoritare să-și poată manifesta dreptul la liberă asociere și la viața în comunitate, ne referim aici din nou la Paragraful 32 (2) din *Documentul de la Copenhaga* și, de asemenea, la *Recomandările de la Haga*, unde se arată că „atunci când este necesar, statele ar trebui să adopte măsuri speciale pentru a realiza în mod activ dreptul la învățământ în limbile minorităților, la maximumul resurselor disponibile, fie individual, fie în cadrul asistenței și cooperării internaționale”.

Art. 2 (2) din *Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială* stipulează în plus că „Statele părți vor lua, dacă împrejurările o vor cere, măsuri speciale și concrete în domeniile social, economic, cultural și altele, pentru a asigura cum se cuvine dezvoltarea sau protecția anumitor grupuri rasiale sau anumitor indivizi aparținând acestor grupuri, în scopul de a le garanta, în condiții de egalitate, deplina exercitare a drepturilor omului și libertăților fundamentale. Aceste măsuri nu vor putea în niciun caz să aibă drept efect menținerea de drepturi inegale sau deosebite pentru diversele grupuri rasiale, odată atinse obiectivele pentru care au fost adoptate”.

Art. 7 (2) din *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare* prevede că „adoptarea de măsuri speciale în favoarea limbilor regionale sau minoritare menite a promova egalitatea între utilizatorii limbilor și restul populației, sau care iau în considerare condițiile lor specifice, nu trebuie considerată drept un act de discriminare împotriva utilizatorilor limbilor folosite pe scară mai largă”.

În acest sens, *Recomandările de la Oslo* specifică următoarele: „autoritățile publice trebuie să pună la dispoziție o parte echitabilă de resurse de la bugetul de stat pentru activitățile persoanelor aparținând minorităților naționale, în domeniul social, cultural, sportiv. Acest sprijin se poate materializa prin subvenții, scutiri de taxe și alte facilități”.

e) Mass-media

Dreptul la liberă exprimare, formulat conform Art. 19, paragraful 1 din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* și Art. 10 (1)

din *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* vizează explicit membrii comunităților lingvistice minoritare.

La acestea se adaugă *Declarația libertății de expresie și informare* din 29 aprilie 1982 a Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei, care fixează drept obiective: „respectarea drepturilor enunțate de Art. 10 al *Convenției*”, printre aceste drepturi regăsindu-se și cele care vizează libertatea de exprimare: „garantarea absenței cenzurii, a controlului sau a constrângerilor arbitrare”, în domeniul mijloacelor de comunicare în masă, și susține cu tărie „existența unui larg spectru de mijloace de comunicare independente, ce reflectă diversitatea ideilor și opiniilor”.

Convenția-cadru pentru protejarea minorităților naționale conține o serie de prevederi tratate în detaliu privind transmiterea de informații și accesul la informații al minorităților, dar și dreptul comunităților minoritare lingvistice de a deține și utiliza propriile mijloace mass-media. Astfel Art. 9 (1) al *Convenției* stabilește că persoanele aparținând minorităților naționale sunt libere „să aibă opinii și să primească și să transmită informații și idei în limba minorității, fără imixtiunea autorităților publice și indiferent de frontiere”. Art. 9 (2) din același document subliniază că libertatea de exprimare în virtutea Art. 9 (1) „nu va împiedica părțile să ceară autorizarea, fără discriminare și pe baza unor criterii obiective, a emisiunilor radiofonice și de televiziune, sau a întreprinderilor cinematografice”. Art. 9 (3) prevede că statele „nu vor împiedica crearea și utilizarea presei tipărite de către persoanele aparținând minorităților naționale”. Aceeași dispoziție solicită statelor ca, „în cadrul legal al transmisiei de emisiuni radiofonice și de televiziune acceptabile, să ia măsuri pentru ca, pe cât posibil, persoanelor aparținând minorităților naționale să li se garanteze posibilitatea de a crea și utiliza propriile lor mijloace de informare”.

Prevederile enumerate presupun, deci, ca o minoritate națională să aibă acces la informație în limba proprie, prin diverse mijloace mass-media (presă scrisă, audio-vizuală), lucru care se poate realiza fie prin existența unor organe de presă proprii, realizate și distribuite prin ONG-urile create, fie prin reflectarea limbii și culturii minorității în cadrul programelor difuzate de mijloacele audio-vizuale cu audiență locală sau națională. Alocarea de mijloace se va realiza, la modul ideal, conform *Recomandărilor de la Oslo*, statul punând la dispoziție o parte echitabilă de resurse (subvenții, scutiri de taxe și alte facilități) de la bugetul de stat destinate activitățile persoanelor aparținând minorităților naționale.

Tot aceleași *Recomandări* arată și modalitatea în care ar trebui să se facă alocarea timpilor de emisie, subliniind că: „o minoritate națională constând dintr-un număr substanțial de membri trebuie să primească acces la o durată echitabilă de timp de emisie, la radiodifuziunea și/sau televiziunea publică, dimensiunea minorității în cauză având influență asupra duratei timpului de

emisie ce-i este acordat. Aspectul numeric și concentrația nu pot fi considerate, totuși, ca singurele criterii atunci când se examinează durata timpului de emisie ce urmează a fi alocat unei minorități naționale. În cazul comunităților mai mici, trebuie luate în considerare timpul minim viabil și resursele fără de care o minoritate mai mică nu ar fi în stare să se folosească în mod profitabil de mijloacele de informare”.

Un alt aspect care vizează dreptul minorităților de a primi informații în propria limbă este acela referitor la accesul transfrontalier la mijloacele mass-media. *Convenția europeană privind televiziunea transfrontalieră* oferă cadrul juridic necesar difuzării programelor radiodifuzate transfrontieră, fiecare parte contractantă angajându-se să garanteze recepția programelor din străinătate și retransmisia lor integrală în teritoriu, cu condiția respectării unui set de reguli minime.

De subliniat – așa cum arată din nou *Recomandările de la Oslo* – că, atunci când este vorba de autorizarea transmisiilor prin cablu, „statele nu sunt îndreptățite să refuze autorizarea posturilor de televiziune sau radio cu sediul într-o țară înrudită, atunci când minoritatea națională în cauză și-a exprimat dorința de a avea acces la aceste posturi”.

f) Administrație și servicii publice

„Dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a participa efectiv la treburile publice, îndeosebi la activitățile privind protecția și promovarea identității unor astfel de minorități” și necesitatea ca statele întreprindă măsuri pentru „crearea [...] de administrații locale sau autonome corespunzătoare, potrivit situației istorice și teritoriale specifice acestor minorități, în conformitate cu politica statului respectiv” sunt menționate în Paragraful 35 al *Documentului de la Copenhaga*.

Acesta este întărit de prevederile Art. 10 (2) al *Convenției-cadru pentru protejarea minorităților naționale* care solicită părților „să facă posibilă folosirea limbilor minorităților în comunicarea cu autoritățile administrative”. În continuare, Convenția, prin Art. 15, evidențiază obligația statelor de a crea „condițiile necesare pentru participarea efectivă a persoanelor aparținând minorităților naționale la viața culturală, socială și economică și la treburile publice, în special cele care le afectează direct”.

Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare, în Art. 10, consacrat autorităților administrative și serviciilor publice, arată că statele se angajează, acolo unde există zone locuite de un număr de vorbitori de limbi regionale sau minoritare care justifică aplicarea măsurilor amintite, și ținând cont de situația fiecărei limbi, să vegheze ca: autoritățile administrative să utilizeze limbi minoritare, să pună la dispoziție documente oficiale bilingve sau redactate în limbile minoritare, să organizeze dezbaterile în consilii și în limba minoritară,

să adopte denumiri toponimice bilingve. De asemenea, comunicarea orală între vorbitorii unei limbi minoritare și autorități să fie posibilă, iar minoritatea să poată formula cereri în limba minoritară.

Așa după cum se vede mai sus, criteriile de aplicare ale tuturor acestor măsuri includ o justificare de tip numeric, dar și situația particulară a fiecărei limbi. În *Recomandările de la Oslo*, se aduce o nouă și importantă precizare, opinându-se că, în aplicarea principiilor de mai sus, „guvernele trebuie să ia în considerare dorințele exprese ale persoanelor aparținând minorităților naționale, precum și principiul justificării numerice. Atunci când se exprimă dorința, iar numărul persoanelor este semnificativ, echitatea cere ca acei contribuabili care aparțin minorităților naționale să aibă acces la servicii și în propria lor limbă”.

g) Justiție și proceduri judiciare

Art. 14 (3) (a) din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* și Art. 6 (3) (a) din *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* solicită ca un om învinuit penal „să fie informat prompt și detaliat într-o limbă pe care o înțelege despre natura și cauza acuzațiilor care i se aduc”. Clarificări suplimentare sunt aduse de aceleași instrumente juridice internaționale prin Art. 14 (3) (f) din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* și, respectiv, Art. 6 (3) (e) din *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* care garantează dreptul oricărei persoane de „a fi asistat gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audieri”.

Aceste articole, deși nu se referă direct la limbile minoritare, se aplică și în cazul acestora, atunci când acuzatul aparținând unei minorități naționale nu cunoaște limba oficială a statului.

Art. 9 al *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare* prevede (acolo unde numărul locuitorilor aparținând minorităților care utilizează limbi regionale sau minoritare justifică măsurile de mai jos, de la caz la caz, și cu condiția ca utilizarea posibilităților enumerate să nu fie considerată de către judecător o piedică în buna administrare a justiției), pentru procedurile penale, civile și administrative, ca tribunalele să-și desfășoare procedurile în limbi minoritare, să se garanteze dreptul acuzatului de a se exprima în limba maternă, să se administreze acte în limbile minoritare sau să se recurgă la interpreți și traduceri, fără cheltuieli suplimentare pentru acuzați. De asemenea, statele se angajează să nu conteste validitatea actelor juridice din pricina elaborării lor într-o limbă minoritară și să pună la dispoziție, în limbile regionale sau minoritare, textele de lege cele mai importante și pe acelea de interes pentru utilizatorii acestor limbi.

Art. 7 (3) din *Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei* prevede de asemenea că: „În regiunile în care locuiește un număr substanțial de membri aparținând unei minorități naționale, persoanele aparținând acelei minorități naționale vor avea dreptul de a-și folosi limba maternă în contactele cu autoritățile administrative și în *procedurile desfășurate în fața instanței de judecată și a autorităților de drept.*”

La finalul acestei treceri în revistă a prevederilor cuprinse în documentele de drept internațional public vizând menținerea și protejarea diversității lingvistice a comunităților minoritare, se impun mai multe observații.

Pe de o parte, se poate remarca, din simpla lecturare a informațiilor de mai sus, existența unui cadru solid de protecție internațională (care tratează toate sferile vieții sociale), având ca „beneficiare” limbile minoritare sau regionale, potențial vulnerabile. Se poate vorbi, astfel, despre un nivel de protecție formal, puternic și acoperitor.

Totuși, nivelurile și amplitudinea protecției oferite variază. Dacă în cazul anumitor documente vorbim despre un caracter juridic constrângător, în măsura asumării de către state a obligațiilor ce le revin prin ratificarea actelor de drept internațional public și transpunerea dispozițiilor acestora în legislația națională, în alte instanțe avem de-a face cu instrumente având rol de recomandare, sprijin, ghidaj și orientare a măsurilor adoptate la nivelul statelor naționale.

Oricum ar fi acestea însă, ele au impact – fie de ordin pragmatic și imediat, fie de tip „influență morală” – asupra politicilor lingvistice de protecție derulate în plan național. Acestea din urmă (să nu uităm că prerogativa adoptării de măsuri și a implementării de politici concrete, precum alocarea de bugete, resurse umane și materiale, și crearea de instituții aparține nivelului național), la rândul lor, comportă ramificații care se extind mult dincolo de granițele naționale și au un impact nu numai asupra ansamblului de politici, să-i spunem europene, în domeniul protejării drepturilor minorităților, ci și asupra cooperării în cadrul instituțiilor și organismelor regionale și internaționale.

Iată, deci, că între cele două axe – internațională și națională – se stabilește o interdependență cu vocație de eficiență sporită.

De funcționarea armonioasă a acestei sinergii (ghidarea, în linii generale, a politicilor naționale într-un efort de coordonare, pornit de la nivel internațional și regional către cadrul național; adoptarea unor politici specifice pe baza liniilor de orientare internațională, la nivel național) depinde eficacitatea protejării lingvistice a comunităților minoritare în toate sectoarele importante ale vieții sociale tratate mai sus.

Bibliografie:

Carta limbilor regionale sau minoritare adoptată la nivelul Consiliului Europei, 19 noiembrie 1992

- Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, adoptată la nivelul Consiliului Europei, 1 februarie 1995
- Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, adoptată la nivelul Consiliului Europei, 4 noiembrie 1950
- Convenția europeană privind televiziunea transfrontalieră, adoptată la nivelul Consiliului Europei, 5 mai 1989
- Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, 21 decembrie 1965
- Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului, adoptată de Conferința Generală a Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură, 14 decembrie 1960
- Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, prin Rezoluția 47/135 adoptată de Adunarea Generală a ONU, 18 decembrie 1992
- Declarația universală a drepturilor omului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, 10 decembrie 1948
- Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru Dimensiunea Umană a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, 29 iunie 1990
- Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat prin Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a ONU, 16 decembrie 1966
- Pactul internațional cu privire la economice, sociale și culturale, adoptat prin Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a ONU, 16 decembrie 1966
- Recomandările de la Haga privind dreptul minorităților naționale la educație, Biroul Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, 1 octombrie 1996
- Recomandările de la Oslo privind drepturile lingvistice ale minorităților naționale, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, 1 februarie 1998
- Recomandarea 21 (1997) a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la mijloacele de comunicare în masă și promovarea unei culturi a toleranței, 30 octombrie 1997
- Recomandarea 1201 (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei – Propunere de protocol adițional privind minoritățile la Convenția europeană de apărare a drepturilor omului și libertăților fundamentale, 1 februarie 1993
- Recomandarea 1353 (1998) privind accesul minorităților la educație școlară, adoptată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, 27 ianuarie 1998